

Geliş Tarihi : 10.02.2020
Kabul Tarihi: 01.12.2020

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XX/41 (2020-Güz/Autumn), ss. 467-482.

Araştırma Makalesi / Research Article

LÜLEBURGAZ'DA BULUNAN "ABİDE-İ ZAFER" HAKKINDA BİR ÇALIŞMA

Volkan MARTTİN*

Öz

Bu makale hâlihazırda Lüleburgaz İstasyonu yakınında bulunan ve 1916 yılında inşası tamamlanan bir abidenin yapım, onarım ve bugünkü durumuna ilişkin kayıtlarının tarihçi gözüyle değerlendirilmesinden meydana gelmiştir. Arşiv belgelerine yansıdığı şekilde yapımına değinilmiş, inşasına dair araştırmayla elde edilen bilgiler derlenmiştir. Aynı şekilde onarım kitabesinde ifade edilen bilgiler araştırılmış, bu bağlamda onarımını yaptıran kişinin Cumhuriyet Tarihi'nde ismi geçen biri olduğu tespit edilmiştir. Son olarak abide ziyaret edilerek çeşitli noktalardan fotoğraflanmış; civarda bulunan kişilerden bilgi alınmıştır. Yerel basında yer almış abide hakkındaki bilgiler nihai olarak değerlendirmede göz önünde tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lüleburgaz Zafer Abidesi, Çanakkale Savaşı, Balkan Savaşları, Hilmi Arman.

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (vmarttin@ogu.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-4264-4838).

A STUDY ABOUT “ABİDE-İ ZAFER (VICTORY MONUMENT)” IN LÜLEBURGAZ

Abstract

This article consists of a monument whose construction was completed in 1916 and the records of the construction, repair and current situation of the monument were evaluated from the historian's point of view. It was mentioned in the archival documents and the information obtained from the research was compiled. The information in the repair letter of the monument was searched and it was found that the person who made the repair was one of the names mentioned in the history. The monument was visited and photographed from various points; information was received from local people. In the local press, information about the monument was taken into consideration in the evaluation.

Keywords: *Lüleburgaz Victory Monument, Gallipoli campaign, Balkan Wars, Hilmi Arman.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde çeşitli amaçlarla taşların dikildiği bilinmektedir. Toplumsal yardımlaşmanın sembollerinden olan sadaka taşlarının yanı sıra padişahın nişancılığının birer kanıtı olan nişan taşları ilk akla gelenlerdir.¹ Bu taşlardan başka Topkapı Sarayı'ndaki protokol taşları da bir düzenin somut yapılarıdır. Bilindiği üzere bu taşlar, protokol kaidelerinin eksiksiz yerine getirilmesi için dikilmiştir. Bunlar gibi bir amaç için dikilen taşların Antikçağlardan beri yol, mesafe belirtmek gibi işlevsellikleri bilinmektedir. Yine Eskiçağlarda yengi ve yenilgilerin, toplumu derinden etkilemiş olayların/ insanların anıtlaşmış taşlarının dikildiği bilinmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nde benzer gerekçelerle bir anıtın dikilmesi sanıldığı aksine hayli geç dönemlerde görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı değişim ve dönüşüm süreçleri yönetsel yaklaşımları ve toplumsal bakış açılarını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Heykel barındıran anıtlara geçiş sürecinde “hatıra sütunu” şeklindeki anıtların dikilmesi Avrupaî bir görgünün Osmanlı Devleti'ndeki yansıması olmuştur.² Toplumun ilk örneklerini gördükleri anıtların Ruslar veya İngilizler tarafından dikilmiş olması, Tanzimat sonrası bu konudaki adımların temkinli, hatta uzlaşmacı bir tutumla atılmasını gerektirmiştir. Türk mimarisindeki “anıt sorunsalı” bu çerçevede şekillenmiştir.

1 Hakkı Acun, “Taş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul, 2011, s.143; Ayrıca Bkz: Hakkı Acun, “Birer Mimari Unsur Olarak Yardım Amaçlı Taşlar”, *Konya Kitabı X*, Konya, 2007, s.43-62.

2 Alev Erkmen, *Mimarlık ve Hafıza: Osmanlı Dünyasında Geçmişin Yeniden Üretildiği Yapılar (1850-1910)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi (Danışman: Prof.Dr. Uğur Tanyeli), İstanbul, 2006, s.69.

Çağdaş anlamıyla bir yapının abide olmasının temel niteliği, yapının en başta bu amaçla ve özgün adıyla dikilmiş olmasıdır. Değişim ve dönüşüm sürecinin uzlaşmacı tutumunun abideleri çeşme, kule ve saatlerle bütünleşmiş şekilde sunmuş olması bu sorunsalın hareket noktalarından biridir. Bu bağlamda millî abidelerin dikilmeye başlanması, II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir.³ Toplumsal bilgi, düşünce ve duygunun etkisiyle, özellikle yengi ve yenilgilerin hatırlanması, kahramanlıkların unutulmaması amacıyla Balkan Savaşlarından sonra dikilen abidelere rastlamak mümkündür.

Bu çalışmada Balkan Savaşları esnasında Lüleburgaz'da aldığı yenilgiyi unutmayan; bu yenilginin lekesini Çanakkale'de elde ettiği başarı ile temizleyen Osmanlı ordusunun "askerlik şan ve şerefini" yeniden kazandığı için dikilen bir abidenin yapılışına ve onarıma dair bilgiler değerlendirilmiştir.

Abidenin Yapılışı

Elde edilen arşiv kayıtlarına göre Lüleburgaz'da inşa edilen abideyi 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği dikmiştir. 27 Mart 1915 tarihinde kurulan bu menzil müfettişliği, 14 Mayıs itibarıyla iki cephane deposuna, dört erzak ambarına, altı nokta komutanlığına, bir hamal taburuna, dokuz öküz koluna, 16 eşek koluna, yedi deve koluna sahipti.⁴ Bu müfettişlik kurulduğu tarihten itibaren öncelikli olarak işletilmisti.⁵ 1916 yılının Mart ayında 5'inci Ordu Menzil Müfettişliğinin Lüleburgaz'da bir inşaat bölümü, bir nokta komutanlığı, bir hamal bölümü, bir ekmekçi takımının yanı sıra ambarı, teçhizat ambarı, sıhhi ilaç deposu, istirahathanesi, veteriner ilaç deposu bulunuyordu.⁶ Unutulmamalıdır ki, aynı dönemde İkinci Ordu Menzil Müfettişliğinin de bazı kuruluşları Lüleburgaz'dadır.⁷

Elimizdeki arşiv belgesi 1916 yılının Kasım ayında yapılan yazışmaları konu almaktadır. Bu kayıtlara göre Çanakkale'de muharebelerin eski hararetini kaybetmesi üzerine, Lüleburgaz'da bulunan Menzil Müfettişliğinin ilgili birimleri bu abidenin yapımına girişmişlerdir.⁸ Özellikle inşaat ve hamal bölüklerinin Lüleburgaz'da bulunması bu abidenin tamamlanmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kitabenin altındaki bayrak-sancak kabartmasındaki

3 A.g.t., s.72-75,110.

4 T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi-Osmanlı Devri-Birinci Dünya Harbi-İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C.10, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.221-222.

5 25 Mart 1915'ten itibaren teşkil edildiği ve ilk teşkilatlanmasında Menzil Müfettişliğine Miralay Ali Bey, Kurmay Başkanlığına Yüzbaşı Muzaffer Bey'in atandığına dair Bkz: Yavuz Selim Çeloğlu, (2018). "Çanakkale Cephesi'nde 5'inci Ordu Menzil Teşkilatı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.24, Çanakkale, 2018, s.139.

6 T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *...İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s.344-345.

7 T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *...İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s.225.

8 Lüleburgaz'da 4 numaralı Hizmet Bölükleri (Hamal Taburları) olduğuna dair bilgi için, Bkz: Çeloğlu, a.g.m, s.157.

Türk-Alman bayraklarının o dönemde yükselişe geçen askeri iş birliğini vurgulamak için mi, yoksa abideyi yapan birliğin mensuplarından dolayı mı oraya işlendiği şu an için bir muammadır.⁹

Arşiv belgeleri arasında yer alan ve bu çalışmanın sonunda yer alan fotoğrafta da görüleceği gibi dikilen abidenin üzerinde alt alta üç satır halinde; hilal kabartmasının içinde, “Çanakkal’a Muzafferiyeti, 27 Kânunuevvel [1]331” ile iki bayrak motifi üzerinde, “Beşinci Ordu Beşinci Menzil” yazıları okunmaktadır. Abide fotoğrafındaki tarihin miladi takvimdeki karşılığı 9 Ocak 1916’dır.¹⁰ Bu bilgi doğrultusunda 5’inci Menzil Müfettişliğinin, Çanakkale’de elde edilen galibiyetin, rakibin Gelibolu Yarımadasını tahliye ettiği gün kesinleşmesini dikkate alarak abideye işlendiğini söylemek mümkündür. Zaten 5’inci Ordu Menzil Müfettişliğinin 1 Temmuz 1917 tarihli konuşuna bakıldığında, Lüleburgaz’da herhangi bir biriminin bulunmadığı görülmektedir.¹¹

Bu abideye ilişkin ilk çalışma, 2012 yılının Kasım ayında popüler nitelikteki bir dergide yer almıştır. Bu makalede, Balkan Savaşlarına odaklanılmış; Balkan Savaşları esnasında 28 Ekim-2 Kasım 1912 tarihlerinde gerçekleşen Lüleburgaz Muharebesinde alınan hezimetin utancını Çanakkale’deki galibiyetin giderdiğine dair kayıttan mülhem bir yaklaşımla aktarılmıştır. Balkan Savaşlarının 100’üncü sene-i devriyesinde yayımlanan bu yazı tek boyutlu kalmıştır. Kısaca abideyi konu alan ilk çalışmada Çanakkale Muharebeleri sırasından teşekkül eden menzil müfettişliğinin teşkilat yapısına ve onaran kişinin hayatına değinilmemiş; abideye ilişkin arşiv kaydındaki Lüleburgaz Muharebesi ifadesi çerçevesinde çeşitli görsellerle makale inşa edilmiştir.¹² Konuya ilişkin ikinci çalışma da 2015 yılında popüler nitelikli dergide yayınlanmıştır. Bu çalışmanın farklı yanı orijinal fotoğraflar barındırmasıdır. Yazıda Balkan Savaşı’nın ve Çanakkale Muharebelerinin ekseninde yapılan abide anlatılırken 2012 tarihli esere atıf yapılmaktadır; ayrıca abidenin 5’inci Ordu karargâhının Mondros Mütarekesine değin Lüleburgaz’da kaldığı sürede yapıldığı dile getirilmektedir.¹³

9 Bkz: Ek 2.

10 O sırada Menzil Müfettişi olarak Miralay Sadık Sabri Bey ile ilk teşkilatlanmadan beri kurmay başkanlığı görevine devam eden Muzaffer Bey bulunuyordu (Çeloğlu, a.g.m., s.139).

11 T.C. Genelkurmay Başkanlığı, ...İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.428-429.

12 Kasım Hızlı, “Balkanlar’dan Çanakkale’ye Mağlup Ordunun Galibiyet Âbidesi”, *Yediköta*, S.51, İstanbul, 2012, s.26-34.

13 Mustafa Gültekin, “Balkan Savaşı’nın Mağlubiyetini Çanakkale Zaferi ile Birleştiren Lüleburgaz Çanakkale Şehitleri Abidesi”, *Arcadia*, S.9 (Nisan 2015), Lüleburgaz, 2015, s.42; Liman von Sanders’in karargâhının kuruluşu, Dâhiliye Nezaretî’ne intikal eden bir konuyu da içinde barındırmaktadır. Liman Paşa, Gelibolu’da bir konağı karargâh olarak kullanmak ister, bunun mutasarrıf vekilinin zorluk çıkardığı Harbiye Nezaretî’nde Dahiliye Nezaretî’ne bildirilmiş, Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından Edirne Vilayetine gönderilen telgrafta bu sorunun çözülmesi kesin bir dille emredilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 51/144). Öte yandan 5’inci Ordu Komutanlığınca yayınlanan 107 numaralı emirle ordu konuş ve teşkilatından düzenlemelere gidilmiştir. Savunma göreviyle bölgede bırakılanlar dışında kalan 11 tümen, Eksamil üzerinden emirde belirtilen yerlere sevk olunmuşlardır.

Ulaşabildiğimiz belge ve bilgiler ışığında abidenin 5'inci Ordu Menzil Müfettişliğinin inşaat ve hamal bölüklerince iki aşamalı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. 1916 yılının Kasım ayındaki arşiv kayıtları abidenin iki katlı olarak, ortadaki armanın bulunduğu kat henüz ilave edilmeden, yapıldığı görülmektedir. Abidenin üç kaide üzerinde yükselmesi, Ordu birimlerinin yanı sıra mülki idarenin abideyi sahiplenmesiyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Balkan Harbi'nin Lüleburgaz Muharebesi ve Birinci Dünya Harbi'nin Çanakkale Zaferi ile bu abidenin yapılışındaki bağı, yapının korunması ve bakımını konu alan resmi yazışmalar ortaya koymaktadır.

Abidenin Korunması ve Bakımı

Yapımı tamamlanan abidenin bakım ve onarımına dair önlem alınması gündeme gelmiş olacak ki, elimizdeki kayıt bu duruma ilişkin bilgiler barındırmaktadır.

Abidenin korunması ve bakımına ilişkin ilk kayıt 19 Kasım 1916 tarihini taşımaktadır. Belgede şu ifadeler yer almaktadır:¹⁴

"Harbiye Nezareti

Asayiş Şubesi

Aded

7672

Dâhiliye Nezaret-i Celilesine

Devletlü Efendim Hazretleri

Balkan Harbinde Lüleburgaz Muharebesinde mağlub olan Osmanlı ordusunun Cihan Harbinde Çanakkal'a Muharebesinde galib gelerek şan ve şeref-i askeriye istirdad ettiği hatırasını ihyâ etmek üzere Beşinci Ordu-yı Hümayûn Menzil Müfettişliği tarafından Lüleburgaz İstasyonunda vesait-i askeriye ile inşa edilen abidenin fotoğrafî leff edildi. İşbu abide ile etrafındaki bağçenin hükümet-i mahalliyeye idâme-i mâmûriyet ve bakımı esbabının istikmâli meyanında emrûferman hazretimenle hülemrindir. Fî 22 Muharrem sene [1]334¹⁵ ve fi 6 Teşrinisani [1]332, Harbiye Nazırı Namına Mehmet Kamil"

Görüldüğü üzere Harbiye Nezaretinden, Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bu tezkirede Balkan Savaşlarının Lüleburgaz Muharebesinde alınan yenilgi hatırlatılarak, Çanakkale'de kazanılan galibiyet sayesinde askerliğin

15 Ocak 1916 tarihinde 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders, Kurmay Başkanı Kazım (İnanç) ile birlikte İstanbul'a gitmek için Çanakkale'den ayrılmışlardır (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi-V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1 nci, 2 nci ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi* (Haziran 1914 - 9 Ocak 1916), Ankara, 1997, s.233).

14 BOA, DH.İ.UM.EK, 24/50, Lef: 2a.

15 Sehven "[1]335" yerine "[1]334" yazıldığı anlaşılmaktadır.

onurunu ve büyüklüğünü yeniden elde eden Osmanlı ordusunun bu anısını yaşatmak için Lüleburgaz İstasyonu yakınında bulunan bir bahçe içinde askerî araç ve imkânlarla yapılan abidenin bayındırlığının sürekliliği ve bunun için bakımının sağlanması için gereğinin yapılması talep edilmektedir.

Aynı belgenin arkasına düşülen not bu bakımdan önemlidir. Harbiye Nezaretinden gelen sayısıyla düşülen notta tezkirenin 23 Kasım'da Dâhiliye Nezaretine ulaştığı görülmektedir. Ayrıca; "*Manzur-ı Nezaretpenahi buyrulduktan sonra; abidenin kıymet-i tarihiyye ve maliyesinden bahisle hüsn-i muhafazası ve etrafındaki bağçenin idâme-i mâmûriyeti lüzumu Edirne Vilayetine tebliğ edilmek üzere İdare-i Umumiyye / 10 minhü akşam*" ifadesi okunmaktadır.¹⁶

Buna göre Talat Paşa'nın görmesinden sonra abidenin tarihsel ve ekonomik değeri dikkate alınarak korunması ve içinde bulunduğu bahçenin bakımının Edirne Valiliğine bildirilmesi için "*İdare-i Umumiye*"ye aynı gün akşamı, yani 23 Kasım akşamı yazıldığı anlaşılmaktadır.

İdare-i Umumiye Müdüriyeti başlıklı müsveddede ise şu ifadeler yer bulmuştur:¹⁷

"İdare-i Umumiye Dâhiliye Müdüriyeti

Nazır Talat Bey'den Edirne Valisi Zekeriya Zühtü Bey'e

Evrak: Harbiye 784

Kalem Numrosu: 401/4

Tarih-i Tesvîdi: 13 Teşrinisani 332

Tebyizi: 14"

"Balkan Harbinde Lüleburgaz Muharebesinde mağlub olan Osmanlı Ordusunun Cihan Harbinin Çanakkal'a Muharebesinde gâlib gelerek şan ve şeref-i askeriye istirdad ettiğinin hatırası ilelebet muhafaza etmek maksadıyla Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Menzil Müfettişliği tarafından Lüleburgaz İstasyonunda vesait-i askeriye ile inşa edilen abide ile tanzim olunan bağçenin idame-i mâmûriyeti zımında kaimmakamlığına tebligat-ı muktezi ifâ buyrulması bâbında. 14 minhü".

Müsvedde halinde yazılan ve Edirne Vilayetine 27 Kasım 1916 (14 Teşrinisani 1332) tarihinde gönderilen bu belgeden anlaşıldığı kadarıyla Talat Paşa, Harbiye Nezaretinden gelen tezkire ile tezkire ilişiğinde bulunan fotoğrafı görmüş ve Edirne Valisi Zekeriya Zühtü Bey'e Osmanlı ordusunun Çanakkale Muharebesinde elde ettiği başarının bir hatırası olarak dikilen abidenin bakımının yapılmasını salık vermiştir.¹⁸

16 BOA, DH.İ.UM.EK, 24/50, Lef: 2b.

17 BOA, DH.İ.UM.EK, 24/50, Lef: 1a.

18 BOA, DH.İ.UM.EK, 24/50, Lef: 1b; 14 Eylül 1916 tarihi itibarıyla 5'inci Ordu Menzil Müfettişliğinde 457 subay, 15.921 er bulunmaktaydı (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, ...*İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s.679).

Talat Paşa'nın Edirne Valisi Zekeriya Zühtü Bey'e emanet ettiği abidenin bugün üzerinde bulunan kitabesinde yaklaşık iki yıl süren Yunan işgali sırasında zarar gördüğü aktarılmaktadır. Tahrip edilen abidenin onarıldığına dair kayıt da aynı kitabede yer almaktadır.

Abidenin Onarımı

Abidenin üzerinde yer alan kitabede Yunanlıların tahrip ettikleri abidenin Hilmi Arman'ın yöredeki komutanlık görevi esnasında onarıldığı anlatılmaktadır. Hilmi Arman'ın adı, 12 Mart Muhtırasının hazırlık aşamasına dair kayıtlarda geçmektedir. 10 Mart 1971 tarihinde sabah saat 10'da Genelkurmay karargâhında bir toplantı yapılacaktır. Bu toplantının öncesinde saat 9.15'te Celil Gürkan'ın karargâhtaki odasında yapılan öncü toplantıyı Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanı Korgeneral Hayati Savaş yönetmiş; toplantıda hazır bulunanlar arasında Personel Başkanı sıfatıyla Tümgeneral Hilmi Arman da katılmıştır.¹⁹ 1958 yılında Albaylıktan Tuğgeneralliğe terfi eden Hilmi Arman'ın,²⁰ "Kategori II" de ismi geçen "cuntada görev almış general ve subaylar"dan biri olduğu öne sürülmüştür.²¹ Özellikle Şubat 1971 sonları veya Mart 1971 başında Hayati Savaşçı'nın başkanlığında yapılan özel toplantıda Personel Başkanı olarak Hilmi Arman'ın bulunduğu görülmektedir.²² Ancak 12 Mart'ı sonrası zorunlu emekli edilenler arasında Hilmi Arman yoktur. Bilakis 16-20 Ağustos 1971 tarihlerinde yapılan Yüksek Askerî Şûra'da alınan karara göre Hilmi Arman korgeneralliğe terfi etmiştir.²³

Yukarıda tarihî rolünden ve aldığı terfiden bahsedilen Hilmi Arman'ın, Temmuz 1969'da 65'inci Tümen Komutanı²⁴ iken Lüleburgaz'da bulunan abidenin onarımını sağladığı görülmektedir. Burada dikkat edilecek husus, Yunan işgalinde tahrip edilen abidenin bu onarımı esnasında bir takım yazıların, eski kitabenin olduğu nişin bulunduğu yere ilave edilmesidir. Eldeki iki fotoğraf karşılaştırılınca bu açıkça ortaya çıkmaktadır.

19 Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, 2. Bs., Tekin Yay., İstanbul, 1986, s. 255-258; Nazlı Ilıcak, *Demokrasinin Sırtındaki Hançer: Elyazısı İtirafıyla 12 Mart Cuntaları*, b.y.y., b.t.y., s.60.

20 Hilmi Arman'ın adı iki kez farklı tarihlerde tuğgeneralliğe terfi eden albaylar arasında geçmektedir. Burada 1958'deki terfi haberi dikkate alınmıştır. Diğer terfi haberi için Bkz: "43 General ve 4 Amiral Terfi Etti", *Milliyet*, 29 Ağustos 1965, s.1; Öte yandan Hilmi Arman, tümgeneralliğe 1968 yılında terfi etmiştir ("55 Albay, General ve Amiral Oldu", *Milliyet*, 30 Ağustos 1968, s.7).

21 Ilıcak, *a.g.e.*, s.79-81; "Generaller ve Subaylara ait terfi listesini yayınlıyoruz", *Milliyet*, 30 Ağustos 1958, s.3.

22 Ilıcak, *a.g.e.*, s.52.

23 "3 Korgeneral Orgeneral Oluyor", *Milliyet*, 22 Ağustos 1971, s.1; "295 Albay Emekli", *Milliyet*, 25 Ağustos 1971, s.9.

24 Bugün, Lüleburgaz'da 65'inci Mekanize Piyade Tugayı bulunmaktadır.

Abidenin Bugünkü Durumu

Abidenin bugünkü durumuna dair Kırklareli Kültür Varlıkları Envanteri kayıtlarında doğrudan doğruya;

“Lüleburgaz İstasyon Sahasının kuzeyinde, İstasyon Caddesi üzerinde, Yeşil Alanın içerisinde yer almaktadır. Anıt kare taban üzerine 3 parça bloktan oluşmaktadır. 1. kare formlu kaide taban altlığı ile yuvarlak satıh ile birleşmektedir. Kaidenin güney cephesinde yer alan kitabesinde; “Bu anıt 1916 yılında Çanakkale Savaşı’ndan dönen kahraman Türk Birlikleri tarafından yapılmıştır.1921 yılında hain Yunanlılar tarafından kitabesi ve arması tahrip edilmiştir. Temmuz 1969 tarihinde 63. Tümen Komutanı Tümgeneral Hilmi Arman tarafından yeniden onartılmıştır.” ifadeleri yer alır. Diğer cephelerinde de şehitlere atfen ifadeler yazılıdır. Kaide üstte dışa taşkın iki sıralı silmeli kuşak ile sonlanmakta olup, 2. blok yükselmektedir.2. blok uzunlamasına dikdörtgen formlu olup, tepeye doğru hafifçe daralmaktadır. Bloğun güney cephesinde tahrip edilmiş armanın izleri görülmekte olup, armanın alt kısmında denizci çapası formu üstte ise süslemeli işlemeli Osmanlı Arması vardır. Armalı blok ile 3. top mermisinin formunda silindirik tepesi oval blok üç dışa taşkın silme kuşağıyla ayrılmıştır. Anıtın sonlandığı 3. bloğun güney cephesinde Gelibolu silüeti dikkat çekmektedir. Top mermisi formunda, silindirik ve tepesi oval bu kaide ile tarihe ve zafere atıfta bulunulmuştur. Abidenin güneybatı cephesinin her iki yanında metalden meşale-ateş için birer tek ayaklı oval kaplar bulunur.”

şeklinde ayrıntılı tanımı yapılmaktadır.²⁵

Abideyi ziyaret sırasında yapılan fotoğraflamalara göre, kaide üzerindeki mermer levhada büyük harflerle aynen şunlar yazmaktadır: *“Bu Anıt 1916 Yılında Çanakkale Savaşından Dönen Kahraman Türk Birlikleri Tarafından Yapılmıştır. 1921 Yılında Hain Yunanlılar Tarafından Kitabesi ve Arması Tahrip Edilmiştir. Temmuz 1969 Tarihinde 65nci Tümen Komutanı Tümgeneral Hilmi Arman Tarafından Yeniden Onartılmıştır”* (Güneybatı cephesi),

“Milli Benliklerini Kaybeden Milletler Başka Milletlerin Avıdır, Kemal Atatürk” (Güneydoğu cephesi),

“Milletimi Seven Her Milletin Dostuyum Milletime Düşman Olan Milletlerin Gönüllerinden Bu Düşmanlıkları Silinceye Kadar Amansız Düşmanıyım, Kemal Atatürk” (Kuzeydoğu cephesi),

“Türk Çocuğu Ecdadını Tanidikça Büyük İşler Başarmak İçin Kendisinde Kudret Bulacaktır, Kemal Atatürk” (Kuzeybatı cephesi).

Abide yakından incelendiğinde bir basamağının zemin döşemesi içinde kaldığı, onarım kitabesinin bulunduğu tarafta eskiden bir hilal ve çift sancak motifinin işli olduğu ve *“Çanakkal’a Muzafferiyeti, 27 Kânunuevvel [1]331,*

²⁵ Kırklareli Kültür Varlıkları Envanteri 2016, <http://kirkclarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=522>, (Erişim: 08.10. 2019).

Beşinci Ordu Beşinci Menzil" yazılarının bulunduğu eski-yeni her iki fotoğrafın karşılaştırılmasıyla anlaşılmaktadır.

İkinci bloğun 1916 Kasımından sonra ilave edilmiş olma olasılığı yüksektir. Ayrıca tahrip olmuş Osmanlı armasının bulunduğu mermerin 1916-1917 yılları arasında ilave edildiği anlaşılmaktadır. Güncel kitabedeki arma ifadesinin hilal ve bayrak kabartmalarını işaret edip etmediği de açık değildir. Haddizatında bu kitabedeki ilk bilgi de doğru değildir. Zira abideyi cepheden dönen değil, Lüleburgaz'da bulunan ve lojistik anlamda cepheyi destekleyen birimin yaptığı yukarıda vurgulanmıştır.

Çanakkale galibiyetinin, Balkan yenilgisinin utancını silmesinin bir hatırası olarak dikilen bu "abide-i zafer" yerel basında da bakımsızlığı ve kötü durumu nedeniyle defalarca yer bulmuştur.²⁶ Bunun sebepleri arasında anma törenlerinin 1973 yılında Lüleburgaz'da yapımı tamamlanan "Trakya Şehitliği"nde yapılması akla gelmektedir.²⁷ Zira şehitleri anma, Kurtuluş Günü etkinlikleri, Kore Şehitlerini anma törenleri hâlihazırda Lüleburgaz Şehitliği'nde yapılmakta olduğundan Çanakkale Zafer Abidesi'nin bu törenlerde göz ardı edildiği; bu nedenle abide ile çevresinin ilgisizlik ve bakımsızlıktan yapılaşmamasına yakışmayan hale geldiği anlaşılmaktadır.²⁸ Osmanlı Devleti'nin en büyük mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti'nden çeşitli idari ve mülki makamları vasıtasıyla bu tür yapıların korunması, bakım ve onarımının yapılması beklenmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, daha önce Balkan harplerinin 100'üncü sene-i devriyesi sebebiyle popüler bir tarih dergisinde tek boyutuyla ele alınan Lüleburgaz Çanakkale Zafer Abidesi'nin yapımı, bakımı ve onarımı hakkındaki arşiv kayıtları, askerî tarih kitapları ve gazetelerden edinilen bilgiler değerlendirilmiştir.

26 Bu konuya dair basında yer alan haberler için Bkz: "Şehitler Abidesi'nin Duvarlarını Kırdılar", 07.01.2011, <http://www.gorunumgazetesi.com.tr/haber/1277/sehitler-abidesi-39-nin-duvarlarini-kirdilar.html>, (Erişim: 08.10.2019); "Kaderine Terk Edildi", 07.08.2012, <http://www.gorunumgazetesi.com.tr/haber/7867/kaderine-terk-edildi.html>, (Erişim: 08.10.2019), "Lüleburgaz'a Yakışmayan Görüntü", 31.07.2013, <http://www.marmarahaber.com.tr/haber/22491/luleburgaza-yakismayan-goruntu.html>, (Erişim: 08.10.2019); "Şehit Ailesinin İsyanı", 31.07.2013, <https://www.haberler.com/sehit-aillesinin-isyani-2-4891963-haberi/>, (Erişim: 08.10.2019).

27 Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kurulan şehitlik, 1828-1829, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları ile Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl harpleri sırasında şehit düşenlerin hâtralarını yaşatmak için yapılmıştı ("Trakya Şehitliği Açıldı", *Milliyet*, 17 Ağustos 1973, s.1).

28 Kore Şehitlerini anma törenine ait haberler için Bkz: "Lüleburgaz'da Kore Şehitleri Anıldı", 19.10.2019, <http://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/kirklareli/luleburgazda-kore-sehitleri-anildi-13293261>, (Erişim: 26.10.2019); "Lüleburgaz'da Kore Şehitleri Anıldı", 19.10.2019, <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/kirklareli/luleburgaz/luleburgazda-kore-sehitleri-anildi-1068025>, (Erişim: 26.10.2019).

Mart 1915'te Çanakkale Cephesi'nde kurulan 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği Kuman danlığının Lüleburgaz'da bulunan inşaat ve hamal bölüklerinin marifetiyle 1916 yılında dikildiği anlaşılan abidenin ilk haline ait arşivde mahfuz bir fotoğraf vardır. Bu fotoğrafın yanı sıra abidenin ilk zamanlarına ait görsellerle kişisel arşivimizde yer alan Ağustos 2019'da çekilmiş fotoğraflar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İlk dikilen abidenin kitabesinde yukarı bakan hilâl kabartmasının ortasında "*Çanakkal'a Muzafferiyeti, 27 Kânunuevvel 331*" ile iki sancak motifinin üstüne gelen alanda "*Beşinci Ordu Beşinci Menzil*" yazdığı okunmaktadır. Buna göre kitabede İtilaf devletlerinin Gelibolu Yarımadasını tahliye ettiği 9 Ocak 1916 tarihinin esas alındığı görülmektedir.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere adı geçen yapı, Çanakkale galibiyetinin sevinci ve onuruyla, daha önce Birinci Balkan Harbi'nde Lüleburgaz Muharebesi'nde alınan yenilginin kötü izlerini sildiği inancıyla ve "*abide-i zafer*" unvanıyla dikilmiştir. Yine aynı kayıtlara göre, Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından abidenin korunması ve bakımı görevi valilik başta olmak üzere yerel mülki idareye verilmiştir.

Türk İstiklâl Harbi esnasında Lüleburgaz'ı işgal eden Yunanlıların istasyon yakınında bulunan bu abideye zarar verdikleri bugünkü kitabesinde dile getirilmektedir. Ancak bu kitabede yer alan "*Bu anıt 1916 yılında Çanakkale Savaşından dönen kahraman Türk birlikleri tarafından yapılmıştır...*" ifadesinin doğruluğu yansıtmadığı tespit edilmiştir. Bunun 1969 yılında abide onarılırken arşivdeki ilgili kayıtların incelenmemesinin veya bu kayıtlara ulaşamamasının etkisi olduğu düşünülmektedir. 1969 yılında abidenin onarımını yaptıran Tümgeneral Hilmi Arman'ın daha sonra 12 Mart Muhtırasının hazırlık aşamasında adının geçmesi dikkat çekici ilginç bir ayrıntıdır.

Abidenin dört yanında yer alan yazılar doğrudan doğruya çalışmada paylaşılmıştır. Abidenin ilk haliyle son hali arasında ortaya çıkan ikinci bloğun kesin olarak ne zaman ilave edildiği muammadır. Eski kitabesinde Türk ve Alman sancaklarının yer alması, 1916 yılında yükselen Türk-Alman askeri iş birliğinin bir yansıması olarak değerlendirilebileceği gibi ordu ve menzil teşkilatında görev alan Alman personel için olduğu yönünde yorumlanabilir.

İlgisizlik ve bakımsızlık nedeniyle abidenin ve abide çevresinin bugünkü görüntüsü iyi değildir. Bakımsızlık ve ilgisizliğin geçmiş yıllarda yerel basında defaten gündeme taşınmış olmasına rağmen bunun herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Durak mahallesinde bulunan bu abidenin merkezden uzakta kalması, 1973 yılında kurulan "*Trakya Şehitliği*"nin anma ve kurtuluş günü kutlamalarında öne çıkması bahsedilen ilgisizlik ve bakımsızlığın temel nedenleri olduğu söylenebilir.

Son olarak, tarihe saygı bağlamında bu tür yapıların bakım ve onarımlarının titizlikle yapılmasının gelecek nesillere aktarılacak tarihsel bilincin yapılandırılmasındaki katkısının büyük olacağı düşüncesiyle büyük bir tarihî mirasın mirasçılara yakışır tutum sergilemenin önemini bir kez daha vurgulamakta bir sakınca yoktur.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynakları

- BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi), DH.İ.UM.EK (Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Kalemi Ekleri), Dosya: 24, Gömlek: 50, Lef: 1a.
- BOA, DH.İ.UM.EK, 24/50, Lef: 1b.
- BOA, DH.İ.UM.EK, 24/50, Lef: 2a.
- BOA, DH.İ.UM.EK, 24/50, Lef: 2b.
- BOA, DH.İ.UM.EK, 24/50, Lef: 3.
- BOA, DH.ŞFR, (Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi), Dosya: 51, Gömlek: 144.

II. Resmi Yayınlar

- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi-Osmanlı Devri-Birinci Dünya Harbi-İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C.10, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi-V.Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1 nci, 2 nci ve 3 ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi (Haziran 1914-9 Ocak 1916)*, Ankara, 1997.

III. Süreli Yayınlar

- Arcadia*
- Milliyet*
- Yedikıta*

IV. Kitaplar

- GÜRKAN, Celil, *12 Mart'a Beş Kala*, 2. Bs., Tekin Yayınları, İstanbul, 1986.
- ILICAK, Nazlı, *Demokrasinin Sırtındaki Hançer: Elyazısı İtirafıyla 12 Mart Cuntaları*, b.y.y, b.t.y.

V. Makaleler

- ACUN, Hakkı, "Birer Mimari Unsur Olarak Yardım Amaçlı Taşlar", *Konya Kitabı* X, Konya, 2007, s.43-62.
- ACUN, Hakkı, "Taş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul, 2011, s.142-144.
- ÇELOĞLU, Yavuz Selim, "Çanakkale Cephesi'nde 5'inci Ordu Menzil Teşkilatı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S.24, Çanakkale, 2018, s.133-173.
- GÜLTEKİN, Mustafa, "Balkan Savaşı'nın Mağlubiyetini Çanakkale Zaferi ile Birleştiren Lüleburgaz Çanakkale Şehitleri Abidesi", *Arcadia*, S.9 (Nisan 2015), Lüleburgaz, 2015, s.42-43.
- HIZLI, Kasım, "Balkanlar'dan Çanakkale'ye Mağlup Ordunun Galibiyet Âbidesi", *Yedikta*, S.51, İstanbul, 2012, s.26-34.

VI. İnternet Kaynakları

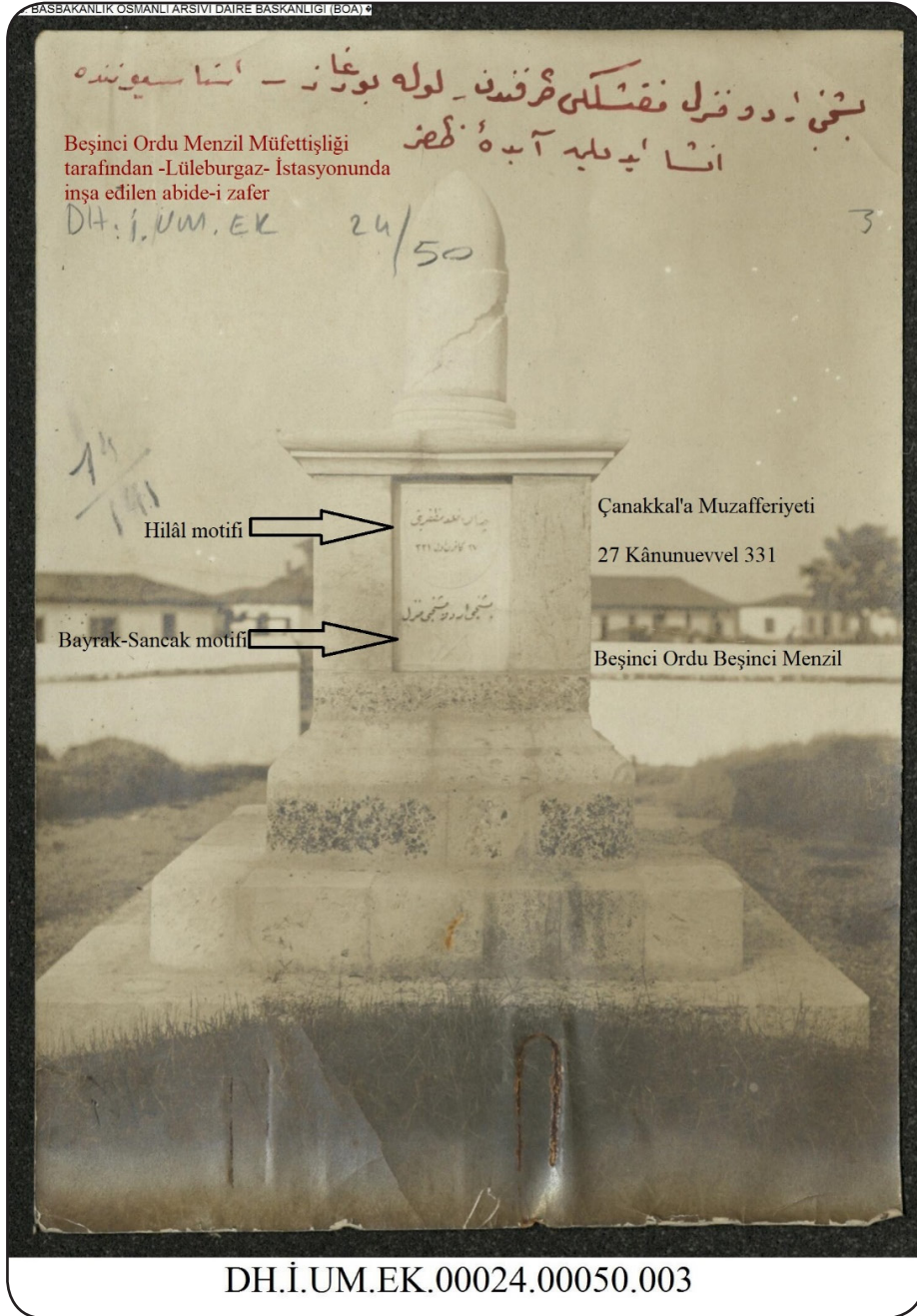
- Kırklareli Kültür Varlıkları Envanteri 2016, <http://kirklarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=522>, (Erişim: 08.10. 2019).
- "Şehitler Abidesi'nin Duvarlarını Kırdılar", 07.01.2011, <http://www.gorunumgazetesi.com.tr/haber/1277/sehitler-abidesi-39-nin-duvarlarini-kirdilar.html>, (Erişim: 08.10.2019).
- "Kaderine Terk Edildi", 07.08.2012, <http://www.gorunumgazetesi.com.tr/haber/7867/kaderine-terk-edildi.html>, (Erişim: 08.10.2019).
- "Lüleburgaz'a Yakışmayan Görüntü", 31.07.2013, <http://www.marmarahaber.com.tr/haber/22491/luleburgaza-yakismayan-goruntu.html>, (Erişim: 08.10.2019).
- "Şehit Ailesinin İsyanı", 31.07.2013, <https://www.haberler.com/sehit-ailesinin-isyani-2-4891963-haberi/>, (Erişim: 08.10.2019).
- "Lüleburgaz'da Kore Şehitleri Anıldı", 19.10.2019, <http://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/kirklareli/luleburgazda-kore-sehitleri-anildi-13293261>, (Erişim: 26.10.2019).
- "Lüleburgaz'da Kore şehitleri anıldı", 19.10.2019, <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/kirklareli/luleburgaz/luleburgazda-kore-sehitleri-anildi-1068025>, (Erişim: 26.10.2019).

VII. Tezler

ERKMEN, Alev, *Mimarlık ve Hafıza: Osmanlı Dünyasında Geçmişin Yeniden Üretildiği Yapılar (1850-1910)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi (Danışman: Prof.Dr. Uğur Tanyeli), İstanbul, 2006.

EKLER

EK: Abidenin Eski-Yeni Fotoğrafları

EK 1: Abidenin Arşiv Vesikası İlişğindeki Fotoğrafı ve Açıklaması.²⁹

EK 2: Abidenin Geçmişteki Fotoğrafları³⁰

30 Koleksiyonundaki bu fotoğrafları paylaşarak çalışmaya katkı sağlayan Sn. Mustafa Gültekin'e teşekkür ederim. İlk fotoğraftaki kitabedeki bayraklar dikkat çekicidir.

EK 3: Abidenin Bugünkü Haline Ait Fotoğraflar (Ağustos 2019) ³¹

31 Foto: Volkan Marttin.